

a) Bản chất của luật pháp quốc tế

Từ khi hình thành đến nay luật pháp quốc tế đã trải qua nhiều giai đoạn phát triển khác nhau. Vị trí, vai trò và bản chất của luật pháp quốc tế cũng đã có nhiều thay đổi, thích ứng với từng giai đoạn phát triển nhất định của nhân loại.

Luật pháp quốc tế hiện đại (được tính từ cuối thế kỷ XIX, đầu thế kỷ XX đến nay) đã có những phát triển tiến bộ. Những nguyên tắc cơ bản của luật pháp quốc tế hiện đại đã kế thừa nhiều nguyên tắc của luật pháp quốc tế trong các giai đoạn trước, nhưng mang nội dung dân chủ, tiến bộ hơn, phù hợp hơn với xu thế tồn tại và phát triển của lịch sử nhân loại trong giai đoạn mới. Những nguyên tắc này đã được ghi nhận trong Hiến chương Liên hợp quốc và một số văn bản pháp lý quốc tế khác. Những nguyên tắc cơ bản đó có ý nghĩa hết sức to lớn, đặc biệt với các quốc gia vừa và nhỏ.

b) Các nhân tố tác động đến xu hướng phát triển của luật pháp quốc tế.

Quan hệ quốc tế và luật pháp quốc tế có mối quan hệ hữu cơ mật thiết với nhau. Quy luật phát triển của quan hệ quốc tế là tiền đề chi phối quy luật phát triển của luật pháp quốc tế. Về phần mình, luật pháp quốc tế lại có tác động tích cực trong việc điều chỉnh các quan hệ quốc tế.

Trong quá trình phát triển của mình, quan hệ quốc tế chịu sự tác động của nhiều nhân tố khách quan và chủ quan khác nhau, đó là: trình độ phát triển kinh tế của các quốc gia; đạo lý xã hội và nhận thức pháp luật của các dân tộc, các quốc gia, các lợi ích của các quốc gia; tương quan lực lượng trên thế giới; vấn đề môi trường sinh thái; sự xuất hiện các vấn đề có tính chất toàn cầu; tiến bộ của khoa học - kỹ thuật; công nghệ thông tin, sinh học; xu thế toàn cầu hóa và hội nhập quốc tế...

Các nhân tố nêu trên cũng là các nhân tố tác động đến xu hướng phát triển của luật pháp quốc tế.

c) Xu hướng phát triển của luật pháp quốc tế trong thời gian tới

Các nhân tố chính tác động đến sự phát triển của quan hệ quốc tế và

BẢN CHẤT CỦA LUẬT PHÁP QUỐC TẾ VÀ XU HƯỚNG PHÁT TRIỂN TRONG THỜI GIAN TỚI

● TRẦN DUY THI

Ủy viên BTV TƯ Hội luật gia Việt Nam

luật pháp quốc tế trong thế kỷ XXI đang có những phát triển mới, tạo ra nhiều cơ hội, nhưng cũng làm nảy sinh nhiều thách thức cho từng nước nói riêng và cho cộng đồng quốc tế nói chung. Nền kinh tế thế giới đang chuyển tiếp sang nền kinh tế tri thức. Những thành tựu mới trong mọi lĩnh vực, trong đó có lĩnh vực công nghệ khoa học kỹ thuật, ngày càng tăng thêm sức mạnh cho con người. Nếu lạm dụng sức mạnh đó vào các mục đích trái với lợi ích chung của toàn thể nhân loại sẽ không tránh khỏi những thảm họa khó có thể lường trước được.

Xu thế phát triển chính của thế giới trong những năm tới vẫn là hòa bình, độc lập, dân chủ, phát triển và tiến bộ xã hội. Xu thế này sẽ tiếp tục chi phối xu hướng phát triển của luật pháp quốc tế trong thời gian tới.

Quá trình toàn cầu hóa, khu vực hóa và hội nhập quốc tế, trong đó có hội nhập kinh tế quốc tế tiếp tục phát triển, sẽ ngày càng chặt chẽ hơn thế tùy thuộc lẫn nhau giữa các dân tộc, giữa các quốc gia, giữa các nhóm nước, giữa các khu vực với nhau.

Những phát triển mới nêu trên không thể không dẫn đến những thay đổi tương ứng đối với vai trò, chức năng của các quốc gia, của các tổ chức quốc tế, không thể không dẫn đến những thay đổi tương ứng trong hệ thống pháp luật của mỗi nước, cũng như luật pháp quốc tế.

Hiện nay có nhiều ý kiến về các khả năng thay đổi chức năng của mỗi quốc gia, thay đổi khái niệm và nội dung của chủ quyền quốc gia.

Trong một số lĩnh vực, chức năng của các quốc gia, các quyền chủ quyền của các quốc gia sẽ được tăng cường, mở rộng hơn. Các điều ước quốc tế theo khuynh hướng tương tự như Công ước năm 1982 của Liên hợp quốc về Luật biển đã và sẽ mở rộng thêm khả năng cho các quốc gia (1). Quá trình mở rộng các

khả năng mới này đòi hỏi phải tăng cường chức năng của các quốc gia để bảo đảm thực thi các quy phạm tương ứng đối với các khả năng đó.

Trong một số lĩnh vực khác, chức năng của các quốc gia, các quyền chủ quyền của các quốc gia sẽ bị hạn chế. Khả năng này gắn liền với xu thế hòa bình, độc lập dân chủ, phát triển và tiến bộ xã hội, với khuynh hướng ngày càng quốc tế hóa các vấn đề liên quan đến quyền con người, dân chủ, gắn liền với những nỗ lực chung trong phòng chống tội phạm quốc tế, phòng chống khủng bố quốc tế, chống tham nhũng, bảo vệ môi trường. Hiện nay khả năng này đã phần nào được thể hiện thông qua các điều ước quốc tế như Quy chế Tòa án hình sự quốc tế, Công ước chống tham nhũng, các Tòa án về Nam Tư... Thí dụ, trong lĩnh vực phòng chống tội phạm quốc tế, các quốc gia có nghĩa vụ tiến hành điều tra hàng loạt các tội phạm ngay cả khi theo luật pháp trong nước của các quốc gia đó không quy định những hành vi tương tự như vậy là tội phạm. Trong một vài trường hợp nhất định, các quốc gia còn có nghĩa vụ tổ chức điều tra các tội phạm xảy ra bên ngoài lãnh thổ của quốc gia đó, không trực tiếp phương hại đến lợi ích của quốc gia đó (2). Trong lĩnh vực nhân quyền, khả năng thiết lập Tòa án quốc tế về nhân quyền đã được đặt ra và có thể trở thành hiện thực trong những năm tới (3).

Quá trình toàn cầu hóa, khu vực hóa và hội nhập quốc tế tiếp tục phát triển, đặc biệt là hội nhập kinh tế quốc tế sẽ đẩy mạnh xu hướng khu vực mậu dịch tự do, tạo thành những thị trường lớn. Nhu cầu hợp tác chặt chẽ để tăng cường hiệu quả của quá trình nêu trên và để ngăn chặn mức tổn thương cho các nền kinh tế của các nước và quan hệ kinh tế quốc tế sẽ trở thành một trong những vấn đề nóng hổi. Nhu cầu này sẽ thúc đẩy

luật kinh tế quốc tế phát triển và hoàn thiện hơn nữa. Vai trò, chức năng của các tổ chức kinh tế quốc tế, như Tổ chức thương mại quốc tế - WTO và các tổ chức kinh tế khu vực sẽ càng được tăng cường để dung hòa lợi ích giữa các nền kinh tế khác nhau, giữa nền kinh tế của các nước vừa và nhỏ, các nước đang phát triển với nền kinh tế của các nước lớn, các nước phát triển. Đây là một xu hướng khách quan, mang tính thời đại, tất cả các nước đều phải quan tâm. Chỉ có như vậy mới bảo đảm loại trừ được sức ép của các nước lớn, có tiềm lực kinh tế mạnh nhằm áp đặt các quan điểm vụ lợi, trái với lợi ích chung của toàn thể nhân loại.

Trong lĩnh vực hòa bình, an ninh, những vi phạm nghiêm trọng nguyên tắc tôn trọng chủ quyền quốc gia, nguyên tắc không sử dụng và đe dọa sử dụng vũ lực, nguyên tắc không can thiệp vào công việc nội bộ của các nước, điển hình là cuộc chiến tranh ở Kosovo và ở Irắc, đã để lại nhiều hậu quả nặng nề cho cộng đồng quốc tế. Thế giới đang hết sức lo ngại trước mưu đồ của một số nước đang tìm cách áp đặt những khái niệm mới trong quan hệ quốc tế như can thiệp nhân đạo, tấn công chống khủng bố, đòn tấn công phủ đầu, chiến tranh phòng ngừa. Xuất hiện nguy cơ chiến tranh kiểu mới, khác cả về bản chất và quy mô. Đó là chiến tranh giữa các nhà nước với các thách thức an ninh phi truyền thống như chống khủng bố, chống ma túy, chống tội phạm có tổ chức xuyên quốc gia. Các cuộc chiến tranh này rất dễ bị các nước lớn lợi dụng dưới chiêu bài chống các cá nhân, các nhóm, các mạng lưới có tổ chức xuyên quốc gia để phục vụ các mưu đồ của các nước đó. Cuộc chiến tranh chống Afganistan và Irắc gần đây là một minh chứng điển hình. Tuy nhiên, những mưu đồ này đã và đang gặp phải sự phản kháng quyết liệt của các lực lượng dân chủ và yêu chuộng hòa bình trên toàn thế giới.

Có đầy đủ cơ sở để tin rằng hòa bình, độc lập, dân chủ, phát triển và tiến bộ xã hội sẽ tiếp tục là xu thế chính chi phối sự phát triển của luật pháp quốc tế trong thời gian tới. Xu hướng hạn chế sử dụng vũ lực trong quan hệ quốc tế và mở rộng ngoại giao phòng ngừa sẽ được tăng

cường. Trong thời gian tới, song song với việc hoàn thiện các quy phạm trong lĩnh vực này, luật pháp quốc tế sẽ chú trọng các quy phạm nhằm bảo đảm thực thi các quy phạm tương ứng, ngăn ngừa các vi phạm có thể xảy ra, và các quy phạm về trách nhiệm của cá nhân trong quan hệ quốc tế, tăng cường vai trò, chức năng của các cơ quan tài phán quốc tế, như Tòa án hình sự quốc tế. Hiện nay, đã xuất hiện những cơ chế giám sát, thanh sát trong quá trình thực hiện điều ước quốc tế (4). Đây là những vấn đề hết sức phức tạp và nhạy cảm, dễ bị các nước lớn, có tiềm lực mạnh, trước hết là các nước đang theo đuổi chính sách hiếu chiến lợi dụng để can thiệp vào công việc nội bộ của những nước nhỏ và yếu.

Cần nhấn mạnh rằng, trong lĩnh vực duy trì hòa bình và an ninh thế giới, vai trò và chức năng của Liên hợp quốc và Hội đồng bảo an sẽ tiếp tục được củng cố và tăng cường. Vẫn chưa có một cơ chế toàn cầu nào có khả năng thay thế được Liên hợp quốc và Hội đồng bảo an. Tất cả các nước đều cần và muốn duy trì Tổ chức quốc tế này để tranh thủ triển khai các chức năng, nhiệm vụ đối ngoại của mình. Tuy nhiên, thực tiễn hoạt động của Tổ chức này đã lộ rõ những hạn chế nhất định, đặc biệt là hạn chế trong việc ngăn chặn cuộc chiến tranh Irắc. Đã có nhiều ý kiến đòi hỏi cần sớm có những cải tổ các cơ chế của Liên hợp quốc, trước hết là Hội đồng bảo an, thích ứng với các điều kiện và hoàn cảnh của thế giới trong thời gian tới. Tuy nhiên, trong vấn đề này sẽ tiếp tục còn nhiều phức tạp, thời gian và mức độ cải tổ cụ thể còn tùy thuộc rất nhiều vào tương quan lực lượng trên thế giới và khả năng dung hòa quan điểm giữa các nước và giữa các nhóm nước với nhau.

Sự thay đổi tương quan lực lượng trên thế giới sau chiến tranh lạnh, quan hệ đan xen giữa hợp tác và đấu tranh giữa các nước đã và đang dẫn đến sự cọ sát mạnh mẽ về lợi ích giữa các nước, đặc biệt là giữa các nước lớn trong lĩnh vực, bao gồm cả việc điều chỉnh và thiết lập "luật chơi" do một số nước lớn khởi xướng. Tuy nhiên, thực tiễn trong những năm gần đây cho thấy không phải lúc nào các nước lớn cũng đạt được mục tiêu

đề ra. Trong xu hướng toàn cầu hóa, khu vực hóa, hội nhập kinh tế và xu thế tùy thuộc lẫn nhau, không có một nước nào, dù đó là siêu cường, cũng không thể đơn phương giải quyết được những vấn đề toàn cầu nếu không hợp tác với cộng đồng thế giới. Tất cả các nước đều cần sử dụng luật pháp quốc tế như một công cụ để triển khai chính sách đối nội và đối ngoại của mình.

Với những phân tích như trên, có thể khẳng định rằng luật pháp quốc tế trong thời gian tới sẽ không có những thay đổi đột biến về chất, trừ khi Mỹ thành công trong việc thiết lập một trật tự thế giới đơn cực do Mỹ chỉ đạo và chi phối, trừ khi các cuộc chiến tranh tương tự như chiến tranh Irắc lại tái diễn và trở thành tiền lệ xấu trong quan hệ quốc tế. Các giá trị của luật pháp quốc tế, vai trò, địa vị của Liên hợp quốc sẽ tiếp tục được duy trì và phát triển, nhưng sẽ có những điều chỉnh nhất định, thích ứng với điều kiện mới trong quá trình tiến triển của xã hội loài người. Các nước cần chủ động có đối sách thích ứng của mình đối với mọi hoàn cảnh có thể xảy ra ■

1. Công ước năm 1962 của Liên hợp quốc về luật biển đã mở rộng các quyền chủ quyền của các nước ven biển trong vùng thềm lục địa và vùng đặc quyền kinh tế. Những vùng này trước đây vốn là các vùng rộng lớn thuộc biển cả - tài sản chung của nhân loại.

2. Quy chế Tòa án hình sự quốc tế quy định các quốc gia hợp tác và có các hình thức tương trợ trong quá trình điều tra, Công ước về chống tài trợ cho khủng bố quy định các quốc gia phải điều tra, truy tố và đưa ra xét xử những tội danh, tội trong Công ước thậm chí khi những tội danh đó chưa được quy định trong luật pháp của các quốc gia.

3. Hiện nay, trong khuôn khổ Cộng đồng Châu Âu, đã có Tòa án Châu Âu về nhân quyền. Thực tiễn này sẽ có tác động nhất định đến khả năng nêu trên.

4. Công ước về cấm phổ biến vũ khí hóa học đã có một điều khoản về thanh sát tại chỗ những kho vũ khí hóa học của các quốc gia thành viên; Nghị định thư bổ sung Công ước chống tra tấn cũng đã đưa thêm một quy định về cơ chế giám sát việc thực hiện Nghị định thư.